

ترجمه تفسیر طبری

تألیف
الهه رجیبی فر

خانه کتاب

بهمن ۱۳۹۲

۱۳۹۲

درباره‌ی مجموعه‌ی «ایرانیان و قرآن کریم»

به نام آن که جان را فکرت آموخت

به گواهی منابع تاریخی، ایرانیان تنها ملت فرهیخته‌ای بودند که آیین حنیف اسلام را با آغوش باز پذیرفتند. ایرانیان در برابر بزرگ‌ترین لشکرکشیها، همچون هجوم دو لشکر شکست‌ناپذیر روم و مغول که قدرتهای نامور دوران خود بودند، ایستادگی کردند، اما با سپاهیان اعراب به گونه‌ای دیگر رفتار کردند. زیرا آنها حامل آیینی الهی بودند که پیش از آن پیامبر رحمت در نامه‌ی خویش پادشاه ایران را بدان خوانده بود:

به نام خداوند مهرگستر مهربان

از محمد رسول خدا به کسری بزرگ ایران

درود بر کسی که از هدایت پیروی کند و به خدا و پیامبرش باور داشته باشد و گواهی دهد که هیچ پرسته‌ای جز خدای بی‌همتا نیست؛ و محمد بنده و پیام آور اوست. تو را به پیروی از خدای می‌خوانم. چرا که من پیامبر او برای تمامی مردمانم.

ایرانیان که از پشتوانه‌ی فرهنگی و تمدن غنی و دراز دامنی برخوردار بودند، با هوش و درایت ذاتی خویش دریافتند که اسلام گم‌شده‌ای است که آنها را به نیکبختی جاودان که به دنبالش بودند می‌رساند؛ از این روی با جان و دل به استقبالش

سرشناسه: رجبی فر، الهه، ۱۳۵۹ -، توشیحگر

عنوان قراردادی: جامع البیان فی تفسیر القرآن

عنوان و نام پدیدآور: ترجمه تفسیر طبری / تالیف الهه رجبی فر

مشخصات نشر: خانه کتاب؛ ۱۳۹۲.

فروست: خانه کتاب؛ ۳۹۱. مجموعه ایرانیان و قرآن؛ ۵.

شابک دوره: ۸ - ۱۰ - ۵۵ - ۵ - ۶۰۰ - ۹۷۸ : شابک: ۹ - ۱۶۲ - ۲۲۲ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۶۹] - ۱۷۴: همچنن به صورت زیر نویس.

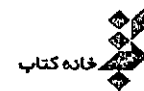
موضوع: تفاسیر اهل سنت - قرن ۵ ق

موضوع: طبری، محمدبن جریر، ۲۲۴؟ - ۳۱۰ ق. جامع البیان فی تفسیر القرآن - نقد و تفسیر.

شناسه افزوده: خانه کتاب

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۲۰۴۲۲۴ ج ۲ ط ۲ / ۹۳ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۱۷۳۴ شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۹۴۰۵۴

خانه کتاب

مجموعه ایرانیان و قرآن

۵

۳۹۱

نام اثر: ترجمه تفسیر طبری

تألیف: الهه رجبی فر

زیر نظر: اکبر ثقفیان، علی اوجبی

ناشر: خانه کتاب

حروف‌نگار: رضا علی‌محمدی

نوبت چاپ: اول - بهمن ماه ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

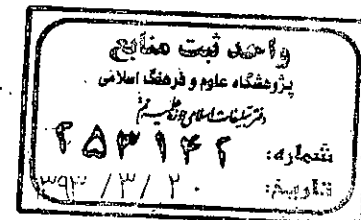
قیمت: ۷۵۰۰۰ ریال

شابک: ۹ - ۱۶۲ - ۲۲۲ - ۶۰۰ - ۹۷۸

لیتوگرافی و چاپ و صحافی: چاپ سروش

مجموعه ایرانیان و قرآن با حمایت معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر می‌شود

آدرس: تهران، خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، شماره ۱۰۸۰ - تلفن: ۸۳۳۲۹۸۵

رفتند و در راه رشد و گسترش آن در سراسر گیتی از اعراب پیشی گرفتند و از هیچ تلاشی فروگذار نشدند.

صفای باطنی و هوش سرشار ایرانیان باعث شد تا از همان آغاز از برترین دین باوران، میلغان و قاریان، حافظان، مترجمان و مفسران آخرین وحی نامه الهی باشند. در عصر کنونی شاید بسیاری ندانند که پارسی گویان نه تنها در عرصه فقه، حدیث، حکمت و... بلکه در ساخت حفظ، قرائت، ترجمه و تفسیر قرآن کریم نیز پیشتاز بوده‌اند.

مجموعه‌ی چهل جلدی ایرانیان و قرآن کریم نیم نگاهی است به بیش از پانزده قرن تلاش قرآن پژوهان ایرانی در معرفی و بزرگداشت آخرین وحی نامه الهی.

از آنجا که مخاطبان این مجموعه گرانسنگ جوانان پژوهشگر هستند، سعی شده است از زبانی ساده و روان در نگارش آثار استفاده شود و در پایان هر اثر منابعی برای مطالعه بیشتر معرفی گردد.

آنچه پیش روی شماست، دفتر پنجم مجموعه ایرانیان و قرآن است که مؤلف آن سرکارخانم الهه رجبی فر، ترجمه‌ی تفسیر طبری را به نسل جوان قرآن پژوه معرفی کرده است.

در پایان شایسته است نخست از تمامی نویسندگان اندیشه‌وری که در به فعلیت رسیدن این مجموعه مشارکت داشته‌اند، و نیز معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مسئولان و کارمندان مؤسسه‌ی خانه‌ی کتاب، بویژه واحد انتشارات تقدیر شود. زیرا بدون تلاش و همدلی این عزیزان مجموعه‌ی ایرانیان و قرآن در قالبی زیبنده و درخور به پژوهشگران و علاقه‌مندان فرهنگ غنی ایرانی اسلامی عرضه نمی‌شد.

اکبر ثقفیان و علی اوجبی

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	یازده
فصل اول: ترجمه و تفسیر.....	۱
بخش اول: ترجمه.....	۳
۱. معنای لغوی ترجمه.....	۳
۲. معنای اصطلاحی ترجمه.....	۵
۳. معنای ترجمه در ترجمه‌ی تفسیر طبری.....	۶
۴. سیر جواز ترجمه‌ی قرآن کریم تا روزگار نگارش ترجمه‌ی تفسیر طبری.....	۸
۵. ترجمه‌ی جمعی قرآن کریم.....	۱۱
۶. انواع ترجمه‌های قرآن.....	۱۱
۷. شیوه و سبک ترجمه در ترجمه‌ی تفسیر طبری.....	۱۳
بخش دوم: تفسیر.....	۲۰
۱. معنای لغوی تفسیر.....	۲۰
۲. معنای اصطلاحی تفسیر.....	۲۱
۳. معنای تفسیر در ترجمه‌ی تفسیر طبری.....	۲۳

۱۴۵	۳. کسان
۱۵۳	۴. گروه‌ها
۱۵۹	۵. کتابها
۱۶۵	۶. جایها
۱۶۹	منابع و مآخذ

		۴. پیدایش تفسیر و تحولات آن تا روزگار نگارش ترجمه‌ی
۲۴	تفسیر طبری
۳۲	۵. انواع تفسیر و روش تفصیلی ترجمه تفسیر طبری
۳۶	۶. شیوه و سبک تفسیر در ترجمه‌ی تفسیر طبری
۵۱	فصل دوم: آشنایی با ترجمه‌ی تفسیر طبری
۵۳	۱. تاریخ و انگیزه‌ی نگارش کتاب
۵۴	۲. قدمت کتاب
۵۸	۳. «ترجمه‌ی تفسیر طبری» ترجمه‌ی «تفسیر طبری» نیست
۶۲	۴. پدیدآوردگان کتاب
۶۵	۵. منابع و مصادر کتاب
۸۲	۶. ساختار کتاب
۸۴	۷. نسخه‌های کتاب
۸۷	فصل سوم: بررسی ادبی ترجمه‌ی تفسیر طبری
۸۹	۱. ارزش ادبی کتاب
۹۱	۲. سبک ادبی و ویژگی‌های نثر کتاب
۱۰۳	۳. ویژگی‌های دستوری کتاب
۱۳۱	۴. ویژگی‌های آوایی کتاب
۱۳۲	۵. شیوه‌ی املائی یا رسم‌الخط کتاب
۱۳۵	۶. بررسی واژگان و ترکیبات کتاب
۱۳۹	نمایه‌ها
۱۴۱	۱. آیات
۱۴۳	۲. روایات

و می‌فرستیم از قرآن آنچه او بود شفا - از
کوردلی - و آسایش و بخشایش است گرویدگان
راه، و نیفزاید کسافران و مشرکان را مگر
زیان‌کاری.^۱

پیشگفتار

ترجمه‌ی تفسیر طبری یکی از نثرهای کهن زبان فارسی است که از روزگار
سامانیان به یادگار مانده است.

عصر سامانی یعنی قرن چهارم و پنجم هجری پربرابرترین دوران تاریخ ایران
است؛ عهد رواج و پیشرفت ادب فارسی و حکومت قاطع زبان فارسی دری،
عصری که در آن به فرهنگ ایرانی توجه وافری شد و نثر فارسی مور اقبال
فرمانروایان قرار گرفت. امیران سامانی از مشوقان اصلی ترجمه‌ی کتابهای
مختلف به زبان فارسی دری بودند، از این‌رو نخستین آثار منشور فارسی در آن
عهد نگاشته شد و آثار متعددی از زبان عربی به فارسی ترجمه شد. ترجمه‌ی

۱. ترجمه‌ی تفسیر طبری، ج ۴، ترجمه‌ی آیه‌ی ۸۲، سوره‌ی اسراء: «و نُنزِلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ
شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَ لَا یُرِیدُ الظَّالِمُونَ إِلَّا الْخُسَارَاءَ».

تفسیر طبری یکی از نمونه‌های درخشان این متون فارسی قدیم است که از گزند حوادث زمانه در امان بوده و تا به امروز بر جای مانده است.

این کتاب «نخستین ترجمه و تفسیر رسمی قرآن کریم» به زبان فارسی است که در پی صدور فتوای فقهای ماوراءالنهر بر جواز ترجمه‌ی قرآن پدید آمد.

در میانه‌ی قرن چهارم هجری تفسیر طبری یا جامع‌البیان فی التفسیر القرآن تألیف مفسر و مورخ نامی، محمد بن جریر طبری (درگذشته‌ی ۳۱۰ ق) آوازه‌ی بلندی داشت و امیر منصور بن نوح سامانی (۳۵۰ - ۳۶۵ ق) به ضرورت ترجمه‌ی آن به زبان فارسی پی برد و گروهی از علما را بر این کار گماشت. به گواهی مقدمه‌ی این کتاب چون او تفسیر طبری را که به زبان عربی نوشته شده بود، بدید و خواندش را برای فارسی‌زبانان دشوار یافت؛ همت گمارد که این تفسیر ارزشمند به فارسی بازگردانده شود. از این رو برای پرهیز از اعتراض منتقدان، از فقهای آن روزگار اجازه‌ی ترجمه خواست. ایشان هم خواندن و نوشتن ترجمه‌ی قرآن را به فارسی برای کسانی که زبان عربی ندانند، روا دانستند و به ترجمه فتوا دادند. بر این اساس ترجمه‌ی تفسیر طبری با اقتباس از تفسیر طبری و به قلم جمعی از علمای ماوراءالنهر به رشته‌ی تحریر درآمد.

این اثر که نگارشی مستقل یا ترجمه‌ای آزاد از تفسیر ارزنده‌ی طبری است، از دیرباز مورد توجه و استقبال خاص مفسران و مترجمان قرآن کریم و ادیبان و واژه‌شناسان قرار گرفت.

جایگاه این کتاب چندان رفیع است که آن راهمسنگ با شاهنامه‌ی فردوسی در ادب فارسی خوانده‌اند، چرا که گنجینه‌ای سرشار از واژگان ناب فارسی است و ارزشمندی آن به واژه‌گزینی و به‌کارگیری تعابیر فارسی در برابر لغات قرآنی است. شگفتا به رغم گذشت ده قرن از نگارش این کتاب، هنوز هم برای فارسی‌زبانان قابل فهم است و چنان به زبان معاصر نزدیک است که اگر گردکهنگی

واژگان و سبک از آن زدوده شود، گویی برای امروز نوشته شده است. به حقیقت زبان فارسی امروز، همان زبان شیوای ترجمه‌ی تفسیر طبری است و تغییرات آن چندان نبوده که شالوده‌ی زبان از هم بگسلد و درک آن دشوار شود، این در حالی است که با گذر زمان، زبان برخی از تمدن‌ها به قدری دستخوش تغییر و تحوّل قرار گرفته که ادراک متون قدیم آنها، حتی برای دانشمندان نیز به آسانی میسر نیست.

درباره‌ی ارزش این کتاب همین نکته بس که این اثر طبیعی‌ی ترجمه‌ها و تفاسیر فارسی قرآن کریم است و شمار بسیاری از ترجمه‌ها و تفاسیری که در چهار قرن نخست هجری پدید آمد، به پیروی از آن ظهور یافت. بی‌گمان شماری از مترجمان قرآن نیز از آن به عنوان یک مرجع و الگو بهره برده و مطالبی را اقتباس کرده‌اند.

آنچه مسلم است، این اثر مشتمل بر یک دوره ترجمه‌ی قرآن کریم و تفاسیر آیات است؛ بدین‌گونه که برای هر یک از سوره‌های قرآن دو بخش اختصاص یافته؛ یکی ترجمه‌ی آیات که تحت اللفظی یا واژه به واژه است و دیگری مطالب تفسیری مربوط به آن آیات که به شیوه‌ی تفسیرنگاران کهن اغلب حاوی قصص انبیا، ذکر اخبار و داستان‌های تاریخی است.

کتابی که اینک پیش روی شما خواننده‌ی ارجمند است، معرفی و ارزیابی اثر گرانبه‌ای است که نگارنده آن را در سه فصل فراهم آورده است: فصل نخست برای بیان معنا و ویژگی‌های ترجمه و تفسیر در کتاب مورد نظر، ناگزیر به مباحثی در حوزه‌ی ترجمه و تفسیر قرآن کریم اختصاص یافت. در فصل دوم، جنبه‌های گوناگون این اثر معرفی و ارزیابی شد. فصل سوم نیز مشتمل بر بررسی ادبی این متن کهن است.

تدوین این نوشتار محصول تحقیق در آثار فرهیختگانی است که نظریه‌های

ارزشمندشان در جای جای سطور آن به گونه‌ای مستقیم یا غیر مستقیم بازتابیده است.

سرانجام از لطف حضرت حق که همواره یاریگرم بوده است سپاسگزارم و از آقای علی اوجیبی که این اثر به ترغیب ایشان آغاز و انجام یافت، آقای اکبر ثقفیان که تا به سامان رسیدن آن صبوری ورزیدند، استاد مهدی محقق که متن کمیاب ترجمه‌ی تفسیر طبری را در اختیارم قرار دادند و زنده‌یاد محمد جواد شریعت که از راهنمایی ایشان بهره‌مند گشتم، قدر دانم. امید که صاحب نظران فرزانه کاستی‌های آن را به دیده‌ی اغماض بنگرند.

معنی قرآن ز قرآن پرس و بس

الله رجیبی فر

مهر ۱۳۹۲

فصل اول

ترجمه و تفسیر